

Ministerie van Defensie

Jaarverslag 2023

Korps Militaire Controleurs
Gevaarlijke Stoffen

Colofon

Korps Militaire Controleurs Gevaarlijke Stoffen

Koninklijke Marechaussee
Landelijk Tactisch Commando
Brigade Operationele Service & Support

Adres

Kamp Nieuw Milligen
Meervelderweg 19
3888 NH Uddel
Gebouw 56

Postadres

Postbus 90200
3509 BE Utrecht
MPC 58A

Datum

Maart 2024

Voorwoord

Voor u ligt het jaarverslag 2023 van het Korps Militaire Controleurs Gevaarlijke Stoffen.

In 2022 moest het KMCGS een forse inhaalslag maken op het gebied van opleidingen en certificering van het personeel als gevolg van de coronapandemie in de jaren daarvoor. Eind 2022 was deze inhaalslag volledig afgerond, was het personeel weer *current* en kon het KMCGS in 2023 weer op gebruikelijke wijze aan de slag.

In 2023 lag de focus op het bezoeken van oefeningen in binnen- en buitenland en missiegebieden. Dat was de voorgaande jaren niet of nauwelijks mogelijk en het was nodig om hier in 2023 extra aandacht voor te hebben.

De veiligheidssituatie in de wereld verslechtert en dat maakt een robuuste krijgsmacht, die in staat is om haar taken op adequate wijze uit te voeren, noodzakelijk. Veranderingen worden mogelijk versneld doorgevoerd en toezicht kan helpen om Defensie scherp te houden en te voorkomen dat deze te snel gaat en de veiligheid daarbij uit het oog verloren wordt. Na jaren van krimp kan Defensie weer groeien. Maar groeien is moeilijker dan krimpen, zeker voor een organisatie die jarenlang op krimp ingesteld is geweest. Defensie moet de ruimte krijgen om te herstellen en te groeien, maar moet zichzelf ook die ruimte gunnen. De kenmerkende *can do*-mentaliteit is iets wat Defensie zeker kan helpen, maar is tegelijkertijd ook een valkuil.

De veiligheidsorganisatie van Defensie komt steeds beter in positie en dat begint langzaam effect te sorteren, alhoewel het vullen van de functies in die veiligheidsorganisatie toch lastig is. Rapportages van toezichthouders worden beter opgepakt en het doorvoeren van verbeteringen gaat in sommige gevallen sneller.

Ondanks de stappen vooruit die de defensieorganisatie maakt, constateert het KMCGS dat Defensie er nog niet is en dat toezicht noodzakelijk blijft om het lerend vermogen te blijven stimuleren. Om Defensie goed toezicht te kunnen blijven bieden, moet de positie van het interne toezicht bij Defensie versterkt worden. Het rapport 'Versterking Toezicht. Sterker Defensie' van de Commissie-Bos/Hoitink dat eind 2023 uitkwam, onderstreept dat. Wat de consequenties van dat rapport zullen zijn, zal in de loop van 2024 duidelijk worden.

Dit jaarverslag bestaat uit drie delen, waarvan het eerste deel gaat over de uitvoering van het toezicht van het KMCGS in 2023 en is onderverdeeld in 'vervoer gevaarlijke stoffen', 'opslag en behandeling gevaarlijke stoffen', 'milieuhandhaving' en een stukje samenwerking. In het tweede deel komen de hoofdlijnen uit het toezicht aan bod (al dan niet gedeeld met andere toezichthouders), en dat bestaat uit een deel 'vervoer' en een deel 'opslag en behandeling' van gevaarlijke stoffen. Het derde deel bevat een korte eindbeschouwing en een zestal aanbevelingen.

Luitenant-kolonel M.L. van Heusden
Commandant Korps Militaire Controleurs Gevaarlijke Stoffen

Inhoud

1	Toezicht 2023	6
	1.1 Vervoer gevaarlijke stoffen	6
	1.2 Opslag en behandeling gevaarlijke stoffen	9
	1.3 Milieuhandhaving	12
	1.4 Samenwerking	13
2	Hoofdpijnen uit het toezicht	14
	2.1 Vervoer gevaarlijke stoffen	14
	2.2 Opslag en behandeling gevaarlijke stoffen	15
3	Eindbeschouwing en aanbevelingen	18
	3.1 Eindbeschouwing	18
	3.2 Aanbevelingen	18
4	Bijlage	19
	4.1 Afkortingen	19

1 Toezicht 2023

Als een van de onafhankelijke interne toezichthouders van Defensie is het KMCGS belast met het toezicht op en de handhaving van het vervoer van gevaarlijke stoffen. Dit toezicht is onder andere vastgelegd in de Wet vervoer gevaarlijke stoffen (WVGS), de Wet luchtvaart (WL) en de dienstvoorschriften die hierop van toepassing zijn. Verder is het KMCGS belast met de controle op de naleving van de dienstvoorschriften betreffende de opslag en behandeling van ontplofbare stoffen en voorwerpen, het merken van verpakkingen en munitieartikelen en het interne vervoer op inrichtingen van Defensie. Tot slot is het KMCGS ook aangewezen voor de straf- en bestuursrechtelijke handhaving van milieuovertredingen op defensie terreinen en op de nationale luchthavens.

Voor het houden van toezicht beschikt de commandant KMCGS (C-KMCGS) over drie teams. Deze teams hebben ieder een andere taak of taakgebied, te weten: 'Controle Vervoer Gevaarlijke Stoffen' (CVGS), 'Controle Opslag en Behandeling Gevaarlijke Stoffen' (COBGS) en milieuhandhaving door de rechercheurs van 'Team Milieuhandhaving' (TMH). Met deze teams voert C-KMCGS de toezichthoudende en handhavende taken uit.

In 2023 was het KMCGS niet volledig gevuld. Momenteel mist het KMCGS drie controleurs en het schrijven van de functiebeschrijvingen voor de vier functies die uit het programma 'Obelix' voortkomen, verloopt stroef door diverse oorzaken. In het kader van stap 4 van de reorganisatie van het LTC KMar is er een 'P-freeze'¹ afgekondigd waar ook het KMCGS mee te maken heeft. De functies kunnen pas gepubliceerd worden als de 'P-freeze' is opgeheven. Naar verwachting zal dat in Q4 van 2024 het geval zijn, dus deze vacatures worden eind 2024 gepubliceerd. Bovengenoemde oorzaken, samen met de problematiek rond de bevoegdheden van het KMCGS, zorgden ervoor dat het KMCGS de eigen capaciteit in 2023 niet ten volle heeft kunnen benutten.

De samenwerking tussen de secties binnen het KMCGS is verder geïntensiveerd. Dit heeft geleid tot het uitvoeren van meerdere gezamenlijke controles. Ook was er binnen de secties sprake van verschillende *formats* om de controles te rapporteren. Als onderdeel van het vergroten van de professionele uitstraling besloot het KMCGS om de diverse *formats* samen te voegen tot één *format* dat alle secties van het KMCGS gebruiken om de bevindingen van de controles te rapporteren. C-KMCGS vroeg hiervoor ondersteuning bij het Ondersteuningsteam Toezicht (OTT) van het Toezichtberaad en samen met het OTT is er een *format* ontwikkeld dat nu gedurende een proefperiode gebruikt wordt. Na de proefperiode volgt er een evaluatie en zal het *format* eventueel aangepast worden.

1.1 Vervoer gevaarlijke stoffen

In 2023 voerde het CVGS meer controles uit dan het jaar ervoor. Dit heeft een aantal oorzaken:

- geen last meer van beperkingen vanwege corona, in tegenstelling tot voorgaande jaren;
- in 2022 heeft het KMCGS op het gebied van opleidingen en inwerken een forse inhaalslag gemaakt waardoor alle controleurs in 2023 volledig opgeleid en ingewerkt waren;
- er zijn veel controles uitgevoerd bij controlebezoeken aan een aantal grote oefeningen;
- omdat alle coronabeperkingen zijn opgeheven, kon er ook weer een aantal missiegebieden bezocht worden.

¹ Een 'P-freeze' houdt in dat de personele situatie van een reorganiserende eenheid tijdelijk 'bevroren' wordt (o.a. geen vacaturepublicatie) teneinde de implementatiefase van de reorganisatie, die volgt na ondertekening van het Definitief Reorganisatie Plan, soepel te laten verlopen.

Controles vervoer in 2023

Onderdeel	Controles	Gecontroleerde objecten	Objecten met gevaarlijke stoffen	Overtredingen
Bestuursstaf (BS)	1	10	10	7
CZSK	28	97	62	17
CLAS	91	405	268	125
CLSK	28	107	47	17
KMAR	3	12	9	2
DOSCO	7	12	7	2
COMMIT	10	27	9	0
BUITENLANDSE EENHEID in NL	2	6	2	4
CIVIEL	3	6	5	7
Totaal	173	682	419	181
VOORLICHTING	19	7 x gepland 12 x spontaan	n.v.t.	n.v.t.

Tabel 1²

De controleurs constateerden in totaal 181 overtredingen (177 overtredingen van de Wet vervoer gevaarlijke stoffen en vier overtredingen van de Wet Luchtvaart). Er worden bij een controle meestal meerdere objecten gecontroleerd (zoals vervoerseenheden en containers) en vaak constateren de controleurs dan ook meerdere overtredingen per object.

Het KMCGS richt zich vooral op 'toezicht aan de voorkant'. Daarom is een groot deel van de overtredingen geconstateerd vóór aanvang van het transport. Deze overtredingen worden afgehandeld met het geven van nalevingshulp in het kader van Advies & Assistentie (A&A). De controleurs geven hierbij niet de oplossingen, maar wijzen de betrokkenen op hun verantwoordelijkheid en geven aan waar aanvullende informatie te vinden is (boekwerken, veiligheidsadviseurs en de Helpdesk Gevaarlijke Stoffen van DOSCO/DVVO). De controles worden, afhankelijk van de soort controle en de constateringen, afgedaan met een melding of rapportage. Ook als overtredingen worden opgeheven, volgt er een melding aan de commandant van de gecontroleerde eenheid om recidive te voorkomen. Een enkele keer is er sprake van strafrechtelijke handhaving en dan volgt een proces-verbaal.

In 2023 deed het KMCGS zeventien mutaties in het Basis Processensysteem (BPS)³ voor overtredingen. Het betreft hier zowel officiële waarschuwingen, als het opmaken van proces-verbaal (PV). In één geval is er een PV opgemaakt door de politie voor het negeren van een tunnelverbod. Dit PV is door het KMCGS verder afgehandeld.

² De cijfers uit deze tabel zijn vanwege de coronapandemie niet vergelijkbaar met cijfers uit voorgaande jaren. Het optreden van Defensie is door de coronacrisis dermate beïnvloed dat een vergelijking niet te maken is.

³ Het systeem waarin de KMar de opsporingsgegevens registreert, zoals een proces-verbaal of officiële waarschuwing.

De meest voorkomende overtredingen die het KMCGS in 2023 constateerde zijn:

- personeel dat met gevaarlijke stoffen werkt is niet of onvoldoende opgeleid, of is niet goed op de hoogte van procedures (bijvoorbeeld een chauffeur die niet op de hoogte is van de procedures met betrekking tot ongelukken);
- voertuiguitrusting incompleet of niet in orde (bijvoorbeeld de verlopen keuringsdatum van een brandblusser);
- niet of onjuist zekeren van lading (container of verpakking staat niet goed vast op, of in het transportmiddel), en niet of onjuist stuwen van lading (goederen staan niet goed vast in de container);
- ontbrekende of onjuiste vervoersdocumentatie (variërend van eenvoudige spelfouten tot het vermelden van een onjuiste hoeveelheid explosieve stoffen);
- ontbrekende of onjuiste etikettering van verpakkingen, containers, voertuigen en/of transportmiddelen.

Voorlichting

Naast de controles verzorgden de controleurs ook negentien keer een voorlichting. Er is zeven keer een geplande voorlichting gegeven naar aanleiding van diverse aanvragen van eenheden en er is twaalf keer een spontane voorlichting gegeven bij eenheden te velde waar op dat moment behoefte was.

Thematische onderzoeken

In 2023 startte het KMCGS met een thematisch onderzoek met betrekking tot stuwage en lading zekeren. In Q3 en Q4 besteedden de controleurs extra aandacht aan deze onderwerpen, omdat er veel overtredingen op dit gebied worden geconstateerd. Het blijkt dat aan dit onderwerp niet of nauwelijks aandacht wordt besteed in de rijopleiding van chauffeurs en opleidingen voor afzenders en verpakkers. Het onderzoek is afgerond en de Secretaris-Generaal zal het defensieonderdeeloverschrijdende onderwerp adresseren in de 'Bestuursraad Veiligheid'.

Het voornemen om in 2023 een thematisch onderzoek te doen naar de voertuiguitrusting bij het vervoer van gevaarlijke stoffen is om diverse redenen, zoals het gebrek aan kennis en ervaring bij het KMCGS met betrekking tot het uitvoeren van dit soort onderzoeken, niet goed uit de verf gekomen. Er is tijdens de controles wel extra aandacht geweest voor voertuiguitrusting.

Controles oefeningen buitenland en missiegebieden

De controleurs van het KMCGS voerden controles uit in de volgende missiegebieden:

- EUFOR Althea Bosnië
- eFP Litouwen

Tevens voerden zij een aantal controlebezoeken uit aan diverse oefeningen in het buitenland (onder andere Kreta en Duitsland). De resultaten van deze controles zijn separaat gerapporteerd aan de betrokken commandanten en eventuele verbetermaatregelen worden gemonitord.

Er zijn in 2023 geen controles uitgevoerd in het Caribisch deel van het Koninkrijk der Nederlanden.

1.2 Opslag en behandeling gevaarlijke stoffen

In het toezichtjaarplan voor 2023 zijn een aantal specifieke accenten gelegd. Bij een controle bij de missie *enhanced Forward Presence* (eFP) in Litouwen bleek de situatie van dien aard te zijn dat het KMCGS heeft besloten het opheffen van de overtredingen te blijven monitoren middels drie hercontroles. Dit is ten koste gegaan van een aantal voorgenomen aandachtsgebieden. Van de voorgenomen aspecten in het jaarplan voor 2023 zijn de volgende alsnog daadwerkelijk nader bekeken:

- **Missiegebieden:**
Als gevolg van geconstateerde overtredingen in 2022 kreeg de missie in Litouwen ook in 2023 extra aandacht van het KMCGS. Ook is eind 2023 de EUFOR *Althea*-missie in Bosnië, Sarajevo bezocht. De resultaten komen later in dit jaarverslag aan bod.
- **Buitenlandse oefeningen:**
De opslag en behandeling van gevaarlijke stoffen tijdens buitenlandse oefeningen verloopt over het algemeen goed. Bij vijf buitenlandse oefeningen werden geen overtredingen geconstateerd en bij twee buitenlandse oefeningen werden lichte overtredingen geconstateerd.
- **Standaardverpakkingen van munitie:**
Hierin is een verbetering zichtbaar. Het probleem is nog niet opgelost, maar inmiddels wel door de organisatie onderkend en opgepakt.
- **Aanwezigheid en juistheid van documenten:**
Op dit gebied zijn in 2023 de meeste problemen geconstateerd. Het gaat hierbij weliswaar om lichte overtredingen, maar deze kunnen in het geval van een optredende calamiteit, zoals een brand, tot gevaarlijke situaties leiden.
- **De munitiemagazijnencomplexen Coevorden, Ruinen en Veenhuizen zijn gecontroleerd.** Daarnaast is het Logistiek Centrum Maartensdijk tweemaal bezocht. Eénmaal voor een toezichtbezoek van het KMCGS als toezichthouder en éénmaal bood het KMCGS ondersteuning aan de Inspectie Leefomgeving en Transport (ILT). De resultaten komen later in dit verslag aan bod.
- **Verder trad het KMGS op in het kader van Advies & Assistentie.** Het gaat hierbij om bezoeken die plaatsvinden vóór een geplande oefening of naar aanleiding van het voornemen om infrastructuur, die jarenlang niet gebruikt is, weer in gebruik te nemen.

Controles Opslag en behandeling in 2023

Onderdeel	Controles	Aantal VIPS-objecten	Aantal opslaglocaties	Opslaglocaties met overtredingen	Overtredingen
DOSCO	10	10	10	8	12
COMMIT	3	3	23	14	27
CLSK	2	2	3	2	4
CZSK	1	2	14	3	6
CLAS	1	1	1	1	1
KMAR	Geen controle in 2023	n.v.t.	n.v.t.	n.v.t.	n.v.t.
OEF Buitenland	10	19 (niet VIPS)	72	11	11
eFP Litouwen	3	10 (niet VIPS)	153	39	40
EUFOR Bosnië	1	1 (niet VIPS)	2	0	0
Totaal	31	48	278	78	101

Tabel 2

In 2023 voerde het KMCGS in totaal 31 algehele controles uit op diverse defensielocaties. Op deze defensielocaties zijn 278 opslaglocaties gecontroleerd, waarbij er op 78 locaties overtredingen zijn geconstateerd.

De meest voorkomende overtredingen die het KMCGS in 2023 constateerde zijn:

- documentatie niet op orde (21x niet op locatie te overleggen/niet aanwezig, 9x documentatie incorrect);
- gebreken bij opslag van munitie (13x verkeerd opgeslagen, 5x niet-toegestane munitie opgeslagen, 1x te veel opgeslagen);
- munitieverpakking vertoont gebreken (6x kenmerken verpakking onjuist, 3x munitie verkeerd verpakt);
- brandblusmiddelen niet op orde (3x verkeerde blusmiddelen, 3x blusmiddelen met verstreken keuringsdatum).

Deze vier overtredingen springen er het meest uit. Andere overtredingen komen ongeveer in gelijke mate voor. Het gaat hierbij onder andere om zaken als gebreken aan bestaande infra, het onvoldoende opgeleid zijn, het uitvoeren van werkzaamheden waartoe men niet bevoegd/opgeleid is en de aanwezigheid van illegale munitie modellen (al dan niet in gebruik als instructiemodel).

Controles en bevindingen wacht- en tasmunitie

De controles hierop betroffen in 2023 hoofdzakelijk hercontroles op eerder geconstateerde overtredingen. Deze bleken in bijna alle gevallen opgeheven te zijn. Opvallend was wel dat er opnieuw andere overtredingen werden geconstateerd. Het ging hierbij voornamelijk om het niet kunnen overleggen van de geldende instemmingsnota en de aanwezigheid van onjuiste brandblusmiddelen.

Controles tijdens oefeningen buitenland

Bij vijf van de bezochte oefeningen in het buitenland constateerde het KMCGS geen overtredingen. Tijdens de controles bij twee van de bezochte oefeningen constateerde het KMCGS de volgende overtredingen:

- veldopslag zonder de nodige vergunning en verplichte berekeningen;
- nota van instemming niet op locatie aanwezig;
- voorraadadministratie komt niet overeen met daadwerkelijk aanwezige voorraad;
- geen stapelkaart op munitiestapel aanwezig;
- maximaal toelaatbare hoeveelheid neg (netto explosief gewicht) voor opslaglocatie niet zichtbaar aangegeven.

Bij één oefening constateerde het KMCGS een opmerkelijke situatie. De oefenende eenheid had voor deze oefening personele steun aangevraagd bij het OOCL ten behoeve van de opslag, behandeling en het vervoer van munitie. De twee hiervoor aangewezen militairen bleken bij aankomst niet opgeleid te zijn in de gewenste vakrichting. Tevens waren zij niet op de hoogte van de lokale regelgeving. Toevallig was een instructeur van de oefenende eenheid wel in het bezit van de benodigde papieren en kon het transport van de munitie alsnog plaatsvinden. Uit bovenstaande blijkt opnieuw het belang van de aanwezigheid van juist opgeleid personeel. De eenheid die steun aanvraagt dient daarbij duidelijk aan te geven aan welke (vaktechnische of specialistische) eisen het gevraagde personeel dient te voldoen. En de eenheid die het personeel levert, dient zich ervan te overtuigen dat het aangewezen personeel aan de gevraagde eisen voldoet. Het gewoon maar sturen van 'handjes' is, zeker als het gaat om gevaarlijke stoffen, niet gewenst en inefficiënt.

Controles en bevindingen instructie- en tentoonstellingsmunitie

Opnieuw is er per toeval een partij instructiemunitie aangetroffen die niet was voorzien van de juiste merken en documentatie. Ook ditmaal was de gebruiker zich niet bewust van de geldende regelgeving en de mogelijkheid dat er in de instructiemunitie nog explosieve componenten aanwezig kunnen zijn. De munitie is direct geblokkeerd en vervolgens zo snel mogelijk door de daartoe bevoegde instantie geïnspecteerd.

Op het Logistiek Complex (LC) Maartensdijk voerde het KMCGS een inspectie uit waarbij onder andere munitie is aangetroffen, afkomstig van diverse musea en historische verzamelingen. Op dat moment was onduidelijk wie de officiële eigenaar van deze munitie is. Daarbij betreft het niet reguliere munitie, waarvan de opslag op LC Maartensdijk formeel niet vergund is. Deze munitie ligt al geruime tijd opgeslagen op LC Maartensdijk en de opslag hiervan voldoet niet meer aan de regelgeving, door een wijziging in diezelfde regelgeving. Het probleem is door de diverse betrokken partijen onderkend en er wordt gewerkt aan een oplossing.

Gezamenlijke controle met IL&T

Enkele maanden na de controle van het KMCGS op het LC Maartensdijk, is deze locatie ook door IL&T gecontroleerd. Hierbij heeft het KMCGS steun verleend, met name ten aanzien van de bovengenoemde problematiek met de opgeslagen, irreguliere, museale munitie.

Controles missiegebieden in Litouwen en Bosnië

Het betreft hier in principe een bezoek ten behoeve van de controle op de naleving van de dienstvoorschriften. Hierbij is ook personeel van de DOPS betrokken geweest.

Het afgelopen jaar voerde het KMCGS driemaal een controle uit bij de eFP-missie in Litouwen. Opvallend waren de zeer wisselende resultaten van de controles. Bij de eerste controle (juni 2023) was de opslag van gevaarlijke stoffen redelijk in orde. Tijdens een hercontrole in augustus was de situatie verslechterd en constateerde het KMCGS veel nieuwe overtredingen. Tussen de diverse controles in, vond een wisseling van eenheden plaats. Een bijzondere constatering was dat de voorraadadministratie niet op orde was. De overbevindingen en/of vermissingen worden simpelweg met een VRA afgedaan, zonder dat de oorzaak wordt onderzocht. De term 'administratieve fout' wordt dan gemakkelijk gebruikt. In november 2023, bij de derde controle, was de opslag, op een paar kleine overtredingen na, weer in orde. Hieruit blijkt dat de kwaliteit van de opslag sterk fluctueert met de instelling en/of kennis van het personeel van de op dat moment in het gebied aanwezige eenheid. De situatie van de opslag (beschikbare infra, wet- en regelgeving) van gevaarlijke stoffen in het missiegebied wijzigt niet met de wisseling van de eenheden. De defensieorganisatie moet zorgdragen voor de wijze waarop men met de opslag van gevaarlijke stoffen in dit missiegebied dient om te gaan en dat die vastgelegd wordt in de vorm van procedures, orders en werkinstructies. Op deze manier wordt de kwaliteit van het opslaan van gevaarlijke stoffen geborgd en wordt voorkomen dat deze fluctueert door de rotatie van eenheden.

In 2023 is ook de EUFOR Althea-missie in Bosnië, Sarajevo bezocht. Door omstandigheden is slechts een klein deel van de initieel bedoelde munitie het gebied ingebracht. Dit komt achteraf gezien goed uit. De infra van de huidige opslaglocatie voor munitie bleek namelijk totaal niet geschikt voor de munitie die eigenlijk aanwezig had moeten zijn. Dit blijft in de toekomst dus zeker een aandachtspunt.

1.3 Milieuhandhaving

Algemeen

In 2023 besteedde Team Milieu Handhaving (TMH) de nodige capaciteit aan het verder inwerken van de nieuwe medewerker. In september 2023 startte deze medewerker bij de Politieacademie met de opleiding tot Milieuagent.

TMH ondersteunde de controleurs vervoer gevaarlijke stoffen en de controleurs opslag en behandeling gevaarlijke stoffen daar waar nodig bij het uitvoeren van controles in binnen- en buitenland. Dit betrof onder andere controles bij oefeningen en missiegebieden, en het schrijven van de (bestuurlijke) rapportages die uit de controles voortkwamen.

Onder andere vanwege de inzet van de controleurs van het KMCGS bij buitenlandse oefeningen organiseerde de politieacademie in 2023 geen trainingdagen. TMH bereidde in 2023 in samenwerking met de Politieacademie trainingdagen voor, voor het personeel van het KMCGS in het voorjaar van 2024. Verder professionaliseren van de werkwijze van het KMCGS in relatie tot de opsporing blijft ook voor de toekomst een aandachtspunt voor TMH.

Milieuzaken

In 2023 wisten de KMar-collega's uit het hele land het Team Milieu Handhaving (TMH) vaak te vinden, waardoor een groot gedeelte van de werkzaamheden bestond uit het uitzoeken en beantwoorden van vragen op het gebied van (strafrechtelijke) milieuzaken.

Tot oktober 2023 kwamen er veel verzoeken voor hulp/bijstand van KMar-collega's die vuurwerk hadden aangetroffen. Na oktober 2023 waren er veertien verzoeken voor ondersteuning, onder andere bij de afvoer van aangetroffen vuurwerk. Echter, door verandering van de werkwijze met betrekking tot vuurwerk kon TMH niet altijd aan die verzoeken voldoen. Vanaf oktober 2023 implementeerde de KMar een nieuwe werkwijze aangaande de afhandeling van aangetroffen vuurwerk. Deze werkwijze werd door veel KMar-collega's in het land als onduidelijk ervaren. Veel vragen kwamen bij TMH terecht, waarvan een deel telefonisch kon worden beantwoord. Echter, bij vragen aangaande het vervoer van het aangetroffen vuurwerk kon TMH niet anders doen dan telefonisch de collega's van de juiste gegevens voorzien, zodat zij zelf voor afhandeling konden zorgen.

Een ander onderwerp waar veel vragen over binnenkwamen bij TMH betrof het omgaan met aangetroffen lachgascilinders. TMH beantwoordde die vragen en voorzag de collega's van de juiste informatie en ondersteunde, indien nodig, bij het formuleren van de juiste tenlastelegging.

Voorlichting

In 2023 gaf TMH veel voorlichting aan de diverse krijgsmacht delen. TMH besteedde met name veel tijd aan voorlichting/presentatie bij de opleiding Milieu Aanspreek Punt (MASP) van CLAS en de Artikel 4-opleidingen van de KMar.

Samenwerking

TMH kon in 2023 een goede invulling geven aan de functie van contactpersoon met het Openbaar Ministerie (OM). Het contact met het OM is goed. Vanaf september 2023 is er maandelijks, op de eerste maandag van de maand, een vast bel-/contactmoment, waarbij de lopende zaken besproken worden. Beide partijen ervaren dit als een prettige en nuttige werkwijze.

1.4 Samenwerking

Bij Defensie zijn diverse toezichthouders actief. Samen dragen zij bij aan goed werkgeverschap en het bevorderen van een veilige werkomgeving met goede arbeidsomstandigheden. De toezichthouders dragen – ieder vanuit de eigen expertise en portefeuille – bij aan goede zorg voor het personeel. Zij zien toe op de taakuitvoering en de naleving van wet- en regelgeving binnen Defensie en bieden inzicht in de actuele stand van zaken binnen de organisatie. Alle toezichthouders zijn onafhankelijk in hun oordeelsvorming en beschikken voor hun taakuitvoering over bijzondere bevoegdheden.

De verschillende toezichthouders bij Defensie verenigden zich in 2020 in het Toezichtberaad. Het KMCGS neemt actief deel aan dit Toezichtberaad. De toezichthouders bij Defensie houden toezicht op verschillende toezichtdomeinen. Rekening houdend met de eigen identiteit en onafhankelijkheid willen de toezichthouders op deze wijze hun krachten bundelen, met als doel de kwaliteit en de samenhang van het toezicht te versterken om het effect en de zichtbaarheid van het toezicht bij Defensie te vergroten. Daarnaast neemt het KMCGS deel aan diverse overlegfora met interne en externe ketenpartners.

Samenwerking met interne toezichthouders

Militaire Luchtvaart Autoriteit

Ten aanzien van het vervoer van gevaarlijke stoffen door het luchtruim overlegt het KMCGS regelmatig met de Militaire Luchtvaart Autoriteit (MLA) en voeren zij, in voorkomend geval, samen inspecties uit.

Beveiligingsautoriteit

Het KMCGS en de Beveiligingsautoriteit (BA) hebben ‘het vervoer en de opslag van munitie, explosieven en springmiddelen’ als gemeenschappelijk toezichtgebied. De normering voor het KMCGS verschilt echter van die van de BA. Het KMCGS vervult voor de BA de ‘oog- en oorfunctie’ voor de naleving van de BA-normering. Dit is een lopende afspraak tussen de BA en het KMCGS. Net als in voorgaande jaren namen de controleurs van het KMCGS dit mee in de reguliere controles op het vervoer van gevaarlijke stoffen.

Inspectie Veiligheid Defensie

In 2023 publiceerde de IVD het rapport ‘Beheersing van munitieveiligheidsrisico’s. Opslag, transport en gebruik van munitie voor schietoefeningen van de landmacht’. Dit rapport is het resultaat van een thematisch onderzoek dat het KMCGS samen met de IVD heeft uitgevoerd.

Bredere samenwerkingen

In voorkomende gevallen werkt het KMCGS samen met partners zoals de KMar, de politie, de Douane, het OM, de IL&T en andere toezichthoudende en/of handhavende instanties.

Inspectie Leefomgeving en Transport

In 2023 werkte het KMCGS zeer regelmatig samen met IL&T in het toezicht op het vervoer van gevaarlijke stoffen.

Openbaar Ministerie

Het KMCGS werkt samen met het OM in Arnhem bij overtredingen die in het strafrecht terechtkomen.

2 Hoofdlijnen uit het toezicht

Het KMCGS kijkt elk jaar in grote lijnen naar dezelfde aspecten, waarbij zij verschillende accenten in het toezicht legt. In 2023 verschilden de constatering tijdens controles niet significant van eerdere jaren.

2.1 Vervoer gevaarlijke stoffen

Het afgelopen jaar voerde het KMCGS meer controles uit dan in 2022 op het gebied van het vervoer gevaarlijke stoffen. Op het gebied van opleidingen en certificering heeft het personeel van het KMCGS in 2022 een flinke inhaalslag gemaakt, na de beperkingen door de coronacrisis. Er is extra aandacht geweest voor de controles tijdens oefeningen in binnen- en buitenland en in de missiegebieden en de aanwezige capaciteit is efficiënt ingezet.

Bij de meeste eenheden die een onderdeelveiligheidsadviseur (ODVA) in de organisatie hebben, zijn die functies inmiddels ook gevuld; de mensen zijn opgeleid en enthousiast aan de slag gegaan. Er zit nog wel verschil in ervaringsniveau, maar dat is logisch. Voor het KMCGS is er daarmee bij de meeste eenheden nu een aanspreekpunt met vakkennis op het gebied van gevaarlijke stoffen.

Voor 2023 lijkt dat het aantal overtredingen ten opzichte van het aantal controles bij de meeste defensieonderdelen lager is dan in voorgaande jaren. De cijfers zijn niet te vergelijken met voorgaande jaren vanwege het feit dat het optreden van Defensie anders was tijdens de coronacrisis. Verder kan het KMCGS maar een deel van het totale vervoer van gevaarlijke stoffen door Defensie controleren. Maar ondanks dat heeft het KMCGS de indruk dat er een lichte verbetering in het naleefgedrag waarneembaar is.

De trend dat commandanten vaker contact zoeken met het KMCGS zette zich ook in 2023 voort. Het aangaan van 'het goede gesprek' is een positieve ontwikkeling waarmee eenheden de verbinding zoeken met het KMCGS en andersom. Het wederzijdse begrip dat voortvloeit uit deze gesprekken zorgt voor een betere samenwerking en komt daarmee ten goede aan de veiligheid.

In eerdere jaarverslagen sprak het KMCGS al vaker over het tekort aan personeel in het algemeen en aan juist opgeleid en ervaren personeel binnen het vakgebied van gevaarlijke stoffen in het bijzonder. Dat is nog steeds een van de voornaamste basisoorzaken van de geconstateerde overtredingen. Het tekort aan personeel is een 'chronisch' probleem voor Defensie en iedereen doet zijn best om die tekorten op een of andere manier op te vangen. In 2023 constateerde het KMCGS echter dat het opvangen van die tekorten steeds moeilijker wordt en het nu echt begint te 'schuren' bij de eenheden. Het tekort deed altijd al pijn, maar die pijn is steeds duidelijker voelbaar. Ondanks dat iedereen zijn best doet, komt de veiligheid in het geding en heeft het tekort een negatieve invloed op de motivatie van het personeel.

Er zijn nog steeds mensen aan het werk met gevaarlijke stoffen zonder dat zij beschikken over de juiste opleidingen of ervaring, ondanks dat er voldoende opleidingscapaciteit beschikbaar is en er voldoende aanbod van opleidingen is. Ook hier ligt het personeelstekort aan ten grondslag. Veel eenheden hebben te maken met een (zeer) lage vullingsgraad en een hoge operationele druk. Hierdoor wordt veel personeel dat opgeleid moet worden, ingezet voor oefeningen of andere werkzaamheden waardoor ze niet in de gelegenheid gesteld worden om de benodigde opleidingen te volgen. Gevolg daarvan is dat opleidingen niet doorgaan, omdat de minimale klassensterkte niet bereikt wordt, waardoor ook het personeel dat wel klaar is om de opleiding te volgen niet opgeleid wordt.

Eerder sprak ik al over de motivatie van het personeel. Het gebrek aan vaktechnische senioriteit (vakspecifieke kennis) en hiërarchische senioriteit (rang) zorgt ervoor dat personeel op de werkvloer het gevoel heeft dat ze nergens op terug kan vallen. Dit draagt ook niet bij aan de motivatie van het personeel dat in het vakgebied van gevaarlijke stoffen werkzaam is, terwijl dit personeel over het algemeen zeer gemotiveerd is. Commandanten erkennen dit probleem, maar zijn niet in staat het op te lossen.

In 2023 constateerde het KMCGS weer dat het bedrijfssoftwaresysteem (SAP) nog steeds niet goed werkt, of niet is gevuld met de juiste gegevens. Personeel op de werkvloer heeft daardoor niet altijd de beschikking over de juiste gegevens. Hierdoor neemt de kans op overtredingen toe (zoals een door SAP gegenereerde vrachtbrief die niet aan de gestelde eisen voldoet). Ook is er een vergrote kans op incidenten.

Het afgelopen jaar constateerde het KMCGS weer diverse zaken (zoals de verwerving van dekzeilen voor het vervoer van onder andere munitie) waaruit bleek dat het inbrengen van de juiste expertise vooraan in de processen belangrijk is. In eerdere verslagen meldde het KMCGS al dat Defensie de juiste expertise al vroeg in de (verwervings)processen zou moeten inbrengen. Hiermee kan worden voorkomen dat materieel en verworven diensten niet voldoen aan wet- en regelgeving, of zorgdragen voor tijdige mitigerende maatregelen. Dat besef is nog onvoldoende aanwezig bij de defensieorganisatie. De geconstateerde tekortkomingen hadden voorkomen kunnen worden als bovenstaande was gerealiseerd. In het geval van het voorbeeld dekzeilen is het probleem naar aanleiding van een nota van het KMCGS adequaat opgepakt, maar ook dit had voorkomen kunnen worden, in plaats van achteraf gecorrigeerd.

De situatie in de wereld leidde in 2023 tot een verdere verhoging van de operationele druk. Hierdoor neemt het risico toe dat Defensie door de zo kenmerkende *can do*-mentaliteit in een van haar eigen valkuilen trapt en zaken te snel wil realiseren, waardoor de zorgvuldigheid van de uitvoering onder druk komt te staan. Het altijd aanwezige spanningsveld tussen voldoen aan wet- en regelgeving, het beschikbare personeel met de juiste kennis en ervaring, de operationele druk en de *can do*-mentaliteit wordt door de actualiteit van vandaag extra benadrukt. Defensie heeft ruimte nodig om te herstellen van de jarenlange krimp en om te groeien; en groeien is moeilijker dan krimpen. De regeldruk wordt als hoog ervaren en dat is zeker iets wat de nodige aandacht vergt. Het wijzigen van wetgeving is een lastig en langdurig traject (maar niet onmogelijk) maar het wijzigen van interne regelgeving is een veel eenvoudiger en sneller traject.

2.2 Opslag en behandeling gevaarlijke stoffen

In 2023 trachtte het KMCGS, naast het constateren van overtredingen en gebreken ten aanzien van de opslag en behandeling van munitie, in kaart te brengen wat daarvan de meest aannemelijke onderliggende oorzaken zijn. Hieronder volgt een opsomming daarvan.

- **Controle:** er vindt geen of te weinig interne controle plaats. Hier geldt dat men zich bij vrijwel elke overtreding kan afvragen waarom er in de functionele lijn vooraf niet is onderkend dat zaken niet kloppen (95% van de controles).
- **Bewustwording:** men is zich niet bewust dat er sprake is van een overtreding. Als de controleur aangeeft dat er sprake is van een overtreding, wordt deze vrijwel altijd geconfronteerd met een verbaasde blik in combinatie met de opmerking: "Dat wist ik niet." Het komt ook voor dat de situatie op een locatie verandert, zonder dat de dagelijks aanwezige werknemers onderkennen dat de nieuwe situatie niet volgens de regels is. Denk aan het verhogen van hoeveelheid aanwezige munitie of het omwisselen van aanwezige brandblusmiddelen voor een ander model, dat niet meer aan de gestelde eisen voldoet (90% van de controles).

- **Regelgeving:** de geldende regelgeving is onduidelijk of het is niet helder welke regelgeving van toepassing is, met name als diverse regelgeving een rol speelt. Bijvoorbeeld op locaties in het buitenland, waar zowel de plaatselijke als de Nederlandse regelgeving geldt (45 % van de controles).
- **Communicatie:** instanties werken langs elkaar heen zonder het te weten. In het geval dat op een locatie de situatie veranderd wordt, worden de verantwoordelijke werknemers niet altijd op de hoogte gebracht. Denk ook hier weer aan het verhogen van de hoeveelheid aanwezige munitie en/of het omwisselen van aanwezige apparatuur voor een ander model (20% van de controles).
- **Bevoegdheden:** functionarissen weten niet bij wie de bevoegdheden belegd zijn. Dit speelt op een hoger niveau binnen de organisatie, met name als meerdere instanties betrokken zijn (10 % van de controles).
- **Verantwoordelijkheid:** men is niet op de hoogte van de eigen verantwoordelijkheid. Ook dit speelt op een hoger niveau binnen de organisatie en wederom met name als meerdere instanties betrokken zijn (10% van de controles).
- **Personeel:** gevolgen van personele wisseling. Geen overdracht van kennis door negatieve overdrachtsperiode (de oude functionaris is al lang weg voor de nieuwe functionaris binnenkomt) en/of zaken die blijven liggen, omdat een functie niet gevuld is (5% van de controles).
- **Regelgeving:** regels niet werkbaar. In die gevallen dat het volgen van de geldende regels tot een onwerkbaar situatie leidt.
- **Infra:** de benodigde infra (bebouwing) voldoet niet, waardoor niet aan de regels kan worden voldaan (5% van de controles).

Over het algemeen zijn de overtredingen die het KMCGS constateert niet dermate ernstig dat er acuut opgetreden dient te worden. Wat echter wel, net als voorgaande jaren, een punt van zorg blijft, is de opslag van 'illegale' munitie. Hierbij gaat het vooral om illegale munitieverzamelingen (veelal met onveilige instructiemodellen) en opslaglocaties van de zogenaamde 'mats-voorraden'. Het KMCGS controleert alleen op reguliere, bestaande opslaglocaties en bovengenoemde zaken worden dus door het KMCGS puur toevallig ontdekt. Verder komen dit soort situaties ook door voorvalmeldingen aan het licht. Het zijn veelal deze situaties die het grootste risico met zich mee brengen, omdat de opslag plaatsvindt op plaatsen, en in middelen, waar(in) dat verboden is en die daar ook niet geschikt voor zijn. De bewustwording van deze risico's op de werkvloer is belangrijk en Defensie dient daar dan ook zeker aandacht aan te (blijven) besteden.

C-KMCGS maakte bij de Secretaris-Generaal zijn zorg kenbaar betreffende het slepende probleem bij de afvoer van overtollige (afgekeurde en/of niet meer in gebruik zijnde munitie) munitievoorraden. Oorzaak is een meningsverschil tussen Defensie en andere instanties, aangaande de opvatting of 'overtollige munitie' wel of niet onder de term 'afgedankte explosieven' uit de EVOA-regeling valt. Er is nu sprake van een soort patstelling en als gevolg daarvan ligt de afvoer van deze munitie grotendeels stil. Dit leidt tot een ophoping van af te stoten munitie waarop geen kwaliteitsbewaking meer wordt uitgevoerd. De grote hoeveelheden in relatie tot de opslagcapaciteit en het feit dat deze munitie langzaam maar zeker onveiliger wordt, maken dat dit in de ogen van het KMCGS een zeer ongewenste situatie is. Het KMCGS stelde in samenwerking met het Defensie Munitie Bedrijf een memo hierover op en dit memo is door C-KMCGS onder de aandacht gebracht van de Secretaris-Generaal. De laatste stand van zaken is dat er in Q1 van 2024 een overleg zal plaatsvinden tussen de diverse partijen om deze problematiek op te lossen.

Tijdens controles probeert het KMCGS regelmatig 'het goede gesprek' aan te gaan om zo de verbinding te zoeken. Dat is niet eenvoudig omdat de werkvloer terughoudend is uit angst voor sancties. Dat is teleurstellend, omdat dit soort gesprekken juist tot wederzijds begrip kan leiden en de partijen van elkaar kunnen leren. Ook kunnen incidentele en structurele oorzaken beter worden geadresseerd en kan de defensieorganisatie verbeteringen doorvoeren. Het KMCGS werkt aan het vertekende beeld dat de werkvloer heeft van haar doel en werkwijze. Uit de gesprekken die wel plaatsvonden, komt naar voren dat er op de werkvloer veel mensen zijn die zich zorgen maken over de huidige stand van zaken in combinatie met toekomstige ontwikkelingen. Hieronder volgen een aantal zaken die uit de gesprekken met de werkvloer naar voren kwamen.

- Door de (te) snelle wisseling van personeel verdwijnt personeel naar andere functies binnen het vakgebied, maar ook naar andere vakgebieden. Daarmee verdwijnt ook de kennis en ervaring. De opgedane specifieke kennis en ervaring wordt niet meer ten volle benut en/of gedurende de gehele loopbaan gebruikt.
- De vroeger aanwezige gelaagdheid in de organisatie wordt gemist. Dit is een gevolg van het wegbezuinigen van functies, het gewoonweg ontbreken van personeel of een combinatie hiervan. Een sprekend voorbeeld hiervan is de personele bezetting tijdens oefeningen. Waar vroeger een ervaren adjudant met een sergeant-majoor en meerdere sergeanten verantwoordelijk waren, heeft men deze verantwoordelijkheid nu belegd bij korporaals en soldaten. Deze zijn zeer gemotiveerd en doen hun uiterste best, maar hebben simpelweg een onredelijke hoeveelheid werk en verantwoordelijkheid toebedeeld gekregen. Dit punt is vergelijkbaar met het gebrek aan senioriteit waar eerder in dit verslag al melding van gemaakt is.
- Net als op het gebied van vervoer van gevaarlijke stoffen, functioneert het bedrijfssoftwaresysteem SAP op het gebied van de opslag van gevaarlijke stoffen niet goed en zijn gebruikers van SAP bezorgd over het systeem. Er zitten hiaten en manipulatiemogelijkheden in het systeem die kunnen leiden tot gevaarlijke situaties.
- Ook op het gebied van de opslag van gevaarlijke stoffen is het personeel niet (voldoende) opgeleid. Opvallend hierbij is dat, net als op het gebied van vervoer, de oorzaak niet een tekort aan opleidingscapaciteit of een gebrek aan aanbod van opleidingen hoeft te zijn. Het gebeurt bijvoorbeeld dat personeel op het laatste moment van een cursus afgehaald wordt, omdat de persoon ad hoc ongepland op oefening moet, als gevolg van het personeelstekort.

3 Eindbeschouwing en aanbevelingen

3.1 Eindbeschouwing

Over het algemeen constateert het KMCGS dat er een lichte verbetering in de opslag, de behandeling en het transport van gevaarlijke stoffen lijkt op te treden binnen de organisatie. Met name daar, waar er sprake is van regelmatige controle. De veiligheidsorganisatie van Defensie komt steeds beter in positie en dat begint langzaam zijn vruchten af te werpen, hoewel de vulling van deze functies lastig blijft. De rapporten van het KMCGS worden hierdoor beter en sneller opgepakt en het doorvoeren van sommige verbetermaatregelen kost minder tijd. Andere verbeteringen hebben door diverse oorzaken meer tijd nodig.

Aan de andere kant blijkt uit de controles op en de gesprekken met de werkvloer dat Defensie er nog niet is en zich onverminderd moet blijven inspannen om verbeteringen door te voeren. Toezicht is en blijft noodzakelijk om het lerend vermogen van de defensieorganisatie te blijven stimuleren. Met toezicht wil het KMCGS de organisatie doorlichten om verbeteringen mogelijk te maken. Daarnaast controleert het KMCGS of Defensie voldoet aan wet- en regelgeving. Het doel daarbij is altijd het verhogen van de veiligheid en het veiligheidsbewustzijn van de organisatie. Door het vergroten van het veiligheidsbewustzijn zal de werknemer het belang van de eigen kennis en het aanspreken van collega's op (risicovol) gedrag meer gaan inzien.

Verder moet Defensie doorpakken met het realiseren van meer interne controle (controle door de eigen eenheid) op de werkvloer. Het is een goede zaak als verantwoordelijke, deskundige functionarissen meer in de gelegenheid zouden zijn om 'tijd achter het bureau' te verruilen voor 'smoel op het terrein'.

3.2 Aanbevelingen

Het KMCGS heeft voor een deel van de problematiek waar Defensie mee worstelt, zoals het personeelstekort, niet direct aanbevelingen. Zoals eerder gezegd is deze problematiek wel bekend maar niet eenvoudig op te lossen. Voor diverse andere zaken volgen hieronder enkele aanbevelingen.

1. Zorg dat het schaarse personeel dat met gevaarlijke stoffen werkt in de gelegenheid wordt gesteld om de benodigde opleidingen voor hun werkzaamheden te volgen.
2. Zorg dat het bedrijfssoftwaresysteem SAP gevuld wordt met de juiste stamgegevens en dat het goed functioneert, zodat het personeel op de werkvloer de juiste benodigde gegevens uit het systeem kan halen.
3. Zorg dat de juiste expertise vooraan in (verwervings)processen wordt ingebracht teneinde zeker te stellen dat verworven materieel en diensten aan wet- en regelgeving voldoen en/of tijdig mitigerende maatregelen te treffen.
4. Zorg dat verantwoordelijkheden op het juiste niveau in de organisatie worden belegd.
5. Blijf investeren in het creëren van bewustwording bij commandanten en hun staffunctionarissen ten aanzien van de verantwoordelijkheden en verplichtingen op het gebied van het vervoer, de opslag en de behandeling van gevaarlijke stoffen.
6. Zorg voor bewustwording op de werkvloer ten aanzien van de risico's van illegale munitieverzamelingen, instructiemodellen en 'mats-voorraden'.

4 Bijlage

4.1 Afkortingen

A&A	Advies & Assistentie
BA	Beveiligingsautoriteit
BPS	Basis Processen Systeem
C-KMCGS	Commandant Korps Militaire Controleurs Gevaarlijke Stoffen
CLAS	Commando Landstrijdkrachten
CLSK	Commando Luchstrijdkrachten
COBGS	Controle Opslag en Behandeling Gevaarlijke Stoffen
COMMIT	Commando Materieel en IT
CVGS	Controle Vervoer Gevaarlijke Stoffen
CZSK	Commando Zeestrijdkrachten
DGLC	Defensie Grondgebonden Luchtverdedigingscommando
DJZ	Directie Juridische Zaken
DMunB	Defensie Munitiebedrijf
DOPS	Directie Operatiën
DOSCO	Defensie Ondersteuningscommando
DVVO	Defensie Verkeers- en Vervoersorganisatie
eFP	<i>enhanced Forward Presence</i>
EUFOR	<i>European Union Force</i>
EVOA	Europese Verordening Overbrenging Afvalstoffen
HOTO	Hand-Over Take-Over
ILT	Inspectie Leefomgeving en Transport
IVD	Inspectie Veiligheid Defensie
KMAR	Koninklijke Marechaussee
KMCGS	Korps Militaire Controleurs Gevaarlijke Stoffen
LC	Logistiek Complex
LTC	Landelijk Tactisch Commando
MASP	Milieu Aanspreekpunt
MLA	Militaire Luchtvaart Autoriteit
NEG	Netto Explosief Gewicht
ODVA	Onderdeelsveiligheidsadviseur
OM	Openbaar Ministerie
OOCL	Operationeel Ondersteuningscommando Land
OTT	Ondersteuningsteam Toezichtberaad

PV	Proces-verbaal
SAP	Systemen, Applicaties, Producten
SOB/SOMS	Schiet- en Oefenperiode Bergen/Schiet- en Oefenperiode Münster-Süd
TMH	Team Milieu Handhaving
UN-kenmerken	<i>United Nations</i> -kenmerken
VRA	Verzoek, Rapport en Aanvraag
WL	Wet luchtvaart
WVGS	Wet vervoer gevaarlijke stoffen

